

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ

КАТЕДРА ПО КИРИЛОМЕТОДИЕВИСТИКА

Явор Николаев Иванов

Лексиката на среднобългарския превод на *Диалозите* на папа Григорий Двоеслов

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по
професионално направление: 2.1 Филология, научна специалност: Български език
(Старобългарски език)

Научен ръководител: доц. д-р Петко Д. Петков

Научно жури:

проф. д-р Андрей Бояджиев

доц. д-р Петко Петков

проф. д-р Лилия Илиева

проф. д-р Елка Мирчева

доц. д-р Лъчезар Перчеклийски

София

2022

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрата по кирилометодиевистика към Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ на 28.01.2022.

Дисертационния труд съдържа Увод (с. 7-8), Първа глава (с.15-29), Втора глава (с. 29-475), Трета глава (с. 465-559), Заключение (с. 559-568), Използвани речници (с.569-570) с 15 заглавия, Библиография (с. 570-579) със 127 заглавия

Състав на научното жури:

проф. д-р Андрей Бояджиев

доц. д-р Петко Петков

проф. д-р Лилия Илиева

проф. д-р Елка Мирчева

доц. д-р Лъчезар Перчеклийски

проф. Василка Алексова

доц. д-р Татяна Мострова

Съдържание

Увод	8
Цели и задачи на изследването	9
Обект на изследването	9
Предмет	11
Методика	13
1. Жизнен и духовен път на папата	16
1.1 Свети Григорий Двоеслов	16
1.2 Григориевата книжнина	17
1.3 Житието на св. Григорий и неговият славянски превод	18
1.4 Григорий и неговата книжнина сред славянските паметници	19
1.5 За Диалозите	19
1.6 Съдържание на съчинението	22
1.7 Правописни и езикови особености на текста	22
Втора глава. Лексиката на среднобългарския превод на Диалозите	30
2. Именно словообразуване	30
2.1. Съществителни имена	31
2.1.1. Суфикс - ъникъ / ѣникъ	31

2.1.2. Суфикс - ЪЦЬ	40
2.1.3. Суфикс - ИЦЬ	46
2.1.3. Суфикс - ТЕЛЬ	46
2.1.5. Суфикс - ИЦА м.р	52
2.1.6. Суфикс - ИШТЬ	52
2.1.7. Суфикс - АРЬ	53
2.1.8. Суфикс - ЧИИ	53
2.1.9. Суфикс - ОКЪ	54
2.1.10. Суфикс - ЪКЪ	54
2.1.23. Суфикс - ИНЪ	55
2.1.35. Суфикс - ОТЪ	57
2.1.34. Суфикс - ЕЖЬ	58
2.1.4. Суфикс - ИЦА -/ - ЪНИЦА	58
2.1.11. Суфикс - ОСТЪ / - ЕСТЪ	66
2.1.12. Суфикс - ОТА /- ЕТА	71
2.1.13. Суфикс - ИНА	75
2.1.14. суфикс - ЪНИ	77
2.1.28. Суфикс - ЪВА	78

2.1.30. Суфикс - ва от -и-дълга основа	79
2.1.27. Суфикс - ъка	80
2.1.29. Суфикс - тва	80
2.1.32. Суфикс - знь	81
2.1.33. Суфикс - изна	82
2.1.37. Суфикс - ъна	82
2.1.26. Суфикс - ъль	83
2.1.15. Суфикс - ие	83
2.1.16. Суфикс - ие събирателни	93
2.1.17. Суфикс - тие	95
2.1.18. Суфикс- ние	98
2.1.19. Суфикс - ъство	152
2.1.20. суфикс - ъствие	163
2.1.21. Суфикс - ище	165
2.1.22. Суфикс - лице	168
2.1.24. Суфикс - ъце	171
2.1.25. Суфикс - ло	171
2.1.36. Суфикс - то	174

2.1.39. Съществителни по -en/men- основи	174
2.1.40. Съществителни по-pt- основи	175
2.1.41. Други съществителни по горните	176
2.1.42. Сложни съществителни	181
2.2. Прилагателни имена	182
2.2.1. Суфикс - ав	183
2.2.2. Суфикс - ивъ	183
2.2.3. Суфикс - ливъ	184
2.2.4. Суфикс- ивъ от втори тип с глаголна основа на - и	185
2.2.5. Суфикс - ънъ	186
2.2.6. Причастни форми със словообразуващ компонент - ънъ	227
2.2.7. Суфикс - тельнъ	230
2.2.8. Суфикс - ъствънъ	231
2.2.9. Суфикс -остънъ	231
2.2.10. Суфикс ънъ	231
2.2.11. Суфикс -ѣнъ	234
2.2.12. Суфикс - ъскъ	235
2.2.13. Суфикс - инъ	246

2.2.14. Суфикс - овъ / евъ	247
2.2.15. Суфикс - ъ	252
2.2.16. Суфикс - къ	254
2.2.17. Суфикс - ит	255
2.2.18. Стар суфикс - р -	256
2.2.19. Суфикс - лъ	257
2.2.20. Префиксирани прилагателните имена	257
2.2.21. Префикс вѣз -	257
2.2.22. Префикс нѣ -	258
2.2.23. Префикс прѣ -	261
2.2.24. Префикс прѣждѣ -	261
2.2.25. Сложни прилагателни	262
2.3. Глаголи	265
2.3.1. Глаголи с наставка - ова -	265
2.3.2. Глаголи с наставка - ѣствовати	274
2.3.3. Глаголи с наставка ва -	279
2.3.4. Глаголи с наставка нѣ -	280
2.3.5. Глаголи с префикс вѣ -	285

2.3.6. Глаголи с представка въз -	290
2.3.7. Глаголи с представка до -	299
2.3.8. Глаголи с префикс за -	300
2.3.9. Глаголи с префикс из -	302
2.3.10. Глаголи с представка на -	314
2.3.11. Глаголи с представка над -	319
2.3.11. Глаголи с представка низ -	320
2.3.12. Глаголи с представка об -	322
2.3.13. Глаголи с представка о -	326
2.3.14. Глаголи с представка отъ -	335
2.3.15. Глаголи с представка по -	341
2.3.16. Глаголи с представка подъ -	360
2.3.17. Глаголи с представка при -	361
2.3.18. Глаголи с представка про -	369
2.3.19. Глаголи с представка прѣ -	375
2.3.20. Глаголи с представка прѣдъ -	384
2.3.21. Глаголи с представка раз -	389
2.3.22. Глаголи с представка съ -	395

2.3.23. Глаголи с представка 8-	414
2.3.24. Други глаголи	429
2.3.25. Глаголи с два или повече префикса	432
2.3.26. Сложни глаголи	433
2.4. Composita	437
Трета глава. Лексикални особености на Диалозите	476
3.1 Прабългарска лексика	476
3.2. Латинска лексика	477
3.3 Гръцка лексика	479
3.4 Германска лексика	487
3.5 Лексеми от Диалози в речниците на Миклошич и Патриарх Евтимий.	487
3.5.1. Лексеми от Диалози в речника на Патр. Евт.	487
3.5.2. Съществителни имена	488
3.5.3. Прилагателни имена	489
3.5.4. Глаголи	490
3.6.1. Лексеми по речника на Миклошич	490
3.6.2. Лексеми в 1 паметник	491
3.6.3. Лексеми, неприсъстващи у Миклошич	493
3.7. Народна и битова лексика	495
3.7.1. Астроними, небесни обекти, свят	496

3.7.2. Болести, лечения, медицина	497
3.7.3. Военно дело и снаряжение	498
3.7.4. Време, Метрологични условия, Природни явления	499
3.7.5. Дом, стопанство, покъщнина (микротопонимия)	503
3.7.6. Сечива, инструменти	511
3.7.7. Дрехи, платове, аксесоари	514
3.7.8. Езическа обредност	516
3.7.9. Животни и твари	517
3.7.10. Инструменти, предмети	520
3.7.11. Длъжности	522
3.7.12. Книжовност	528
3.7.13. Мерни единици	529
3.7.14. Метали, скъпоценности, материя	529
3.7.15. Монети.....	530
3.7.16. Музикални инструменти	530
3.7.17. Имена за етническа и конфесионална принадлежност	530
3.7.18. Помещения, сгради	532
3.7.19. Посоки	534
3.7.20. Превоз, Превозни средства	534
3.7.21. Растения	535

3.7.22. Роднински връзки; Семейство, социален статус	537
3.7.23. Съдове, предмети за съхранение	541
3.7.24. Храна	543
3.7.25. Лексика, свързана с хидронимията	546
3.7.26. Църковна лексика, християнски контекст	547
3.7.27. Църковна йерархия и длъжности	550
3.7.28. Църковни празници, тайнства	552
3.7.29. Храм	552
3.7.30. Части от човешкото тяло и негови характеристики	554
3.7.31. Звукоподражателна лексика	559
Четвърта глава. Заключение	560
4.1.1. Съществителни имена	560
4.1.2. Прилагателни имена	563
4.1.4. Глаголи	563
4.1.5. Composita	565
4.1.6. Заемки	565
4.1.7. Народна и битова лексика.....	565
Използвани речници	571
Библиография:	573

Увод

Монашеството е човешкият път близо до Бога, предоставящ възможност за издигане на човешката душа по пътя на спасението. Човек не би могъл да се отдаде напълно на този начин на живот, ако той сам не опознае желанието за отричане дори от най-малките свои човешки страсти, както и от самия себе си. Не съществува по-благодатен начин за загърбване на всичко съпътстващо светския живот от замяна на заобикалящата човека среда с нова, в която душата, озовала се сред духовни изпитания, започва да губи все повече своята чисто човешка същност и все повече да се приближава тя до Божия образ и подобие. Дори най-малките подвластни на човека страсти и потребности възпрепятствуват душата от възможността ѝ за бягство от светското. Така и ние не бихме могли да си представим християнството без монашеското подвижничество, основаващо се на любов към Бога и стремеж за достигане на съвършенство. Живот, който бива изпълван с отричане от всичко преходно и нетрайно, се обогатява все повече със смисъл, разкриващ се тогава, когато започва подготвянето на душата за предстоящият ѝ вечен живот и когато неговото предвкушане започва приживе. Просияването и достигането на святост от монаси, избрали отшелническия живот, подтиквани от своята вяра, надежда и любов, се заражда от силен копнеж за достигане до Божественото, което от своя страна преминава през жестоки борби и изпитания. Победата над страстите превръща отшелниците в Божии угодници. В непрестанно подвижничество те разрушават черупката на грехопадението и политат нагоре, като се извисяват и достигат до Божието познание и промисъл, а веднъж наследили светостта, те започват да я отразяват, което ги превръща в отправна точка за молитви от всички нас.

Изключително свързани с манастирите и монашеския начин на живот са патеричните разкази. Първите сборници с разкази, насочени към монаси възникват в периода IV-VII в. на гръцки и латински (Николова 1980). След това те се превеждат на всички християнски езици, сред които особено внимание заема старобългарският. Тези произведения свидетелстват за Божествената любов у отшелниците или у намиращите се в братско съжителство монаси. Дефинирано накратко патериците са произведения, съдържащи аскетичнопоучителни кратки разнообразни истории, разказващи за

подвижническия начин на живот. В миналото тези произведения са се разпространявали като четиво и сред славяните. В един такъв разказ, който е бил възприеман като патеричен в славянската книжовна традиция – *Диалозите на papa Григорий* – се разказват истории за светци, чудеса, монашески подвизи, изпитания, победа над греха и изкушенията.

Цели и задачи на изследването

Основната цел на това изследване е да бъдат проучени и систематизирани лексикалните езикови особености на втория славянски превод на съчинението *Диалози* (създадено в своя оригинал на латински от свети Григорий Велики), както и тяхното систематизиране по такъв начин, че текстът да послужи за източник за българската историческа лексикология, тъй като този етап от развитието на книжовния език все още не е проучен в пълнота. Допълнителна задача пред това изследване е да бъде анализиран този дял от лексиката в паметника, засягаща определени социално-битови реалии.

Обект на изследването

Обект на изследването е вторият среднобългарски пълен превод на съчинението *Диалози*, съдържащ всички четири книги, представен в препис със сигнатура РНБ Q.I 275. Четирите части на съчинението са с обхват 229 стр. Уводната част представя житието на свети Григори. Четирите книги са посветени на истории в диалогична форма между Григорий и неговия дякон Петър, в които се разказва за монашеския живот и чудеса, свързани с тях. Във втора е поместено и житието на свети Бенедикт Нурсийски.

Предмет

Предмет на настоящото изследване е установяването и определянето на лексиката от втория среднобългарски превод на съчинението *Диалози* с оглед на историческата лексикология и развитието на българския език.

Методика

Методът разглежда лексиката в диахронен и синхронен аспект, от една страна по отношение на старобългарския език, а от друга страна на близки по възникване до този текст паметници от южнославянски произход. Също така се разглеждат особености на текста от гледна точка на лексикологията, изразяващи се в активно словообразуване при някои префиксални и суфиксални компоненти, най-вече при отвлечените понятия. Голяма част от изследването е посветена на конкретната лексика, като част от народния битов език и неговите характеристики.

Първа глава. Папа Григорий

1. За Папа Григорий

1.1 Свети Григорий Двоеслов

Григорий Велики (лат. Gregorius Magnus) е познат в Източната църква и като Двоеслов, (Γρηγόριος ο Διάλογος), поради написаното от него съчинение в диалогична форма. Неговото книжовно творчество и култ се разпространяват изключително бързо във Византия и сред православните славяни. Григорий е роден ок. 540 г. в Рим.

1.2 Григориевата книжнина

Григорий оставя на света богато книжовно наследство, съдържащо тълкувания на части от Светото Писание, молитви, беседи и диалози за живота и чудесата на италианските светци, както и писма, адресирани към различни висши духовници и светски лица на високи позиции (Сидоров 1999). Папа Григорий е автор и на житието на своя съвременник и учител прп. Бенедикт Нурсийски.

1.4 Григорий и неговата книжнина сред славянските паметници

Житието на свети Бенедикт Нурсийски, изготвено в оригинал от Григорий, възниква в самостоятелен превод на славянски вероятно през XI в. Единственият запазен препис е част от *Скитския патерик* от XIV в. под № 90 от колекцията на Гильф. в РНБ ([http://nlr.ru/manuscripts/RA1527/elektronnyiy-katalog?ab=569FC38F-C18A-4E05-B237-
BE4EC6C1C800](http://nlr.ru/manuscripts/RA1527/elektronnyiy-katalog?ab=569FC38F-C18A-4E05-B237-BE4EC6C1C800)). Възможно е този превод да е изготвен от славянски монаси бенедиктинци

в Чехия, но това не е подкрепено с каквито и да било данни (Соболевский 1903: 121-137). За *Беседите върху Евангелието*, произведение, познато по руски ръкописи, е установено, на база лексикални анализи, че е изготвено през XI в. в Чехия, вероятно в Сазавския манастир (Соболевский 1910: 48-81; Mareš 1963: 417-451; Reinchart 1980: 46-102; Reinchart 1985).

1.6 Съдържание на съчинението

Съчинението Диалози представлява общо 148 истории, събрани в четири книги.

1.7 Правописни и езикови особености на текста

Писмото на текста е търновско, предевтимиево (Христова 2009). Текстът е двуусов и двуеров. Като цяло носовките пазят етимологическите си места.

Втора глава. Лексиката на среднобългарския превод на *Диалозите*

Основната част на изследване е разделена на няколко части. Първата разглежда съществителни имена, втората прилагателни, третата глаголи. За намирането и прилагането на гръцки съответствия или контекст към славянските лексеми съм използвал изданието на Кристиано Диди. Присъствието на новата лексика, която представям, съм проверил у Миклошич (Микл.) и в речника на Патриарх Евтимий (Патр. Евт.).

2.1. Съществителни имена

2.1.1. Суфикс -ьникъ/еникъ

От представените 57 съществителни, образувани със суфикс -ьникъ/еникъ, 22 лексеми или 39% са непознати на стб. паметници. От тях 20 служат за назоваване на лица: *вѣсѣдовьникъ*, *владьникъ*, *доброненавнстьникъ*, *затворьникъ*, *земедѣлникъ*, *нспоржувьникъ*, *обржувьникъ*, *обѣдьникъ*, *отъльньстьникъ*, *пострѣкатель*, *прнтворьникъ*, *противоподвнжьникъ*, *псаломьникъ*, *сановьникъ*, *слоужьвьникъ*, *съпржжьникъ*, *съпжтьникъ*, *съродьникъ*, *црѣкъвьникъ*, *жзъчувьникъ*. 1 лексема служи за назоваване на предмет: *подъножьникъ*. 1 лексема служи за назоваване на място, като това понятие може да бъде схванато и като

част от църковното храмово пространство: **ЖРЪТВЪННИКЪ**. Сложните съществителни в тази група са представени от 3 непознати на старобългарската книжнина лексеми: **ДОБРОНАВНСТЪННИКЪ**, **ЗЕМЕДЪЛНИКЪ**, **ПРОТНВОПОДВНЖЪННИКЪ**.

2.1.2. Суфикс -ць

9 от 10 сложносъставни лексеми в тази група не са регистрирани в старобългарските паметници: **БОГООТЪЦЪ**, **ДВОЕСЛОВЪЦЪ**, **ДОУШЕЛЮВЪЦЪ**, **ЗЕМЕДЪЛЪЦЪ**, **КОПНЕОНОСЪЦЪ**, **ЛЪУЪБОПРОДАВЪЦЪ**, **МЕЧЕНОСИЦЪ**, **ПЛЪТОГДЪЦЪ**, **САПОГОШЪВЪЦЪ**.

2.1.3. Суфикс -тель

От представените 34 съществителни имена в тази група 11 лексеми или 32% представляват нови среднобългарски образувания: **ВЪЗДАИТЕЛЬ**, **ЗНЖДНТЕЛЬ**, **ЛЪСТНТЕЛЬ**, **НАСТОИТЕЛЬ**, **ОТЪВОДНТЕЛЬ**, **ПНТАТЕЛЬ**, **ПОСТРЪКАТЕЛЬ**, **ПРОМЫСЛНТЕЛЬ**, **ПРЪВОСЪДАТЕЛЬ**, **СЪДРЪЖАТЕЛЬ**, **ОУТЪШНТЕЛЬ**. Сложносъставните образувания в тази група са представени от две лексеми: **ВСЕДРЪЖНТЕЛЬ**, **ПРЪВОСЪДАТЕЛЬ**, като втората от тях представлява ново образувание. И тук се забелязва установяване на значението на този суфикс за означаване на лица, характеризирани чрез занимания и професии (Цейтлин 1986: 150; Мострова 2015: 15–16).

2.1.6. Суфикс -ншть

В тази група са представени 2 лексеми. **ПЪТНШТЬ** не е позната на старобългарските паметници. Вероятно този суфикс е продължавал да се среща в словообразуване на умалителни одушевени съществителни и през XIV в., въпреки че продуктивността му не е била висока.

2.1.7. Суфикс -арь

Суфикс **-арь** произхожда от лат. суфикс **-ārius**, който служи за означаване на професии в гръцки, германски и келтски, а през германски той попада и в славянски (Цейтлин 1986: 166). С този суфикс е мотивирано само едно съществително, образувано от същ. **ВРЪТОГРАДЪ**.

Единствената лексема, мотивирана със суфикс **-ар**, образувана от същ. **врътоградъ**. има 4 употреби в паметника. От **врътоградъ** в паметника се среща и образуване на прилагателно име **врътоградънъ**.

2.1.8. Суфикс **-чнн**

Словообразователен тип **-чнн**, чийто произход е признат от славистите за тюрски (Цейтлин 1986: 168–172), е бил продуктивен за образуване на деятелни имена в книжовния език на старобългарския период (Мирчев 1963: 74; Тотоманова, Добрев, Икономова 1986: 126; Мострова 2015: 54). Мострова отбелязва, че употребата му е слаба през XIV в. (Мострова 2015: 54).

Въпреки слабата продуктивност на този суфикс, едното от двете регистрирани съществителни имена в паметника (**зъдъчнн**), означаващо професия, е непознато на старобългарските паметници. За същата лексема Мострова отбелязва, че се среща в Житието на Григорий Синаит (Мострова 2015: 54).

2.1.9. Суфикс **-окъ**

Със суфикс **-окъ** е образувано едно съществително име, познато на стб. паметници.

ннокъ монах, калугер, инок μοναχός егоже ст̄тин ѡнъ мжжъ внд'ѣвъ ꙗ̄ . сего егоже прѣдѣашн мн ч̄т̄нин ѡвѣ, азъ не мвнждѣ вѣтн ннока 21г Тази лексема се открива в 4 употреби в паметника.

2.1.10. Суфикс **-ъкъ**

Регистрираните съществителните имена със суфикс **-ъкъ** в паметника са две, които са познати на старобългарската книжина. Те са образувани от префиксирани инфинитивни основи на глаголите **достати/вѣйти**, към които е присъединен суфикс

2.1.23. Суфикс -ннѣ

Със суфикс **-ннѣ** с паметника са означени жителски имена и етноними. Във формите за мн.ч. суфиксът отпада. Представените съществителни имена в тази група са 18. От представените 20 лексеми в тази група 14 лексеми или 70% представляват лексикални образувания, непознати на старобългарските паметници: **арнианннѣ, блѣгарннѣ, волѣрннѣ, висиготѣ(н)нѣ, готѣннѣ, еврѣннѣ, лагговардннѣ, мнрѣнннѣ, моурннѣ, селѣнннѣ, содомланннѣ, филистимланннѣ, френѣтннѣ, христнианннѣ**. Големият процент нови лексеми в тази група сочат, че този суфикс през XIV в. е явно установен при образуване на имена с жителска и етническа принадлежност.

2.1.35. Суфикс -отѣ

В тази група са представени 2 съществителни, едно от които представлява лексема, непозната на старобългарските паметници: **грохотѣ**.

2.1.34. Суфикс -ѣжѣ

В тази група са представени две съществителни, от които **градѣжѣ** представлява нова лексема.

2.1.4. Суфикс -ница/-ѣнница

Наставка **-ница** произхожда от нарастващ компонент **-ка** с крайно **-і-** от стари основи на ж.р (Мострова 2004). Този компонент участва в образуване на съществителни имена чрез присъединяването си към глаголни основи, съществителни, прилагателни и форми на минало страдателно причастие. Суфикс **-ница** е представен в словообразуването на 42 съществителни имена в превода.

От представените 42 съществителни имена в тази група 17 лексеми или 40% представляват лексикални образувания, непознати на старобългарски паметници: **болѣнница, вниѣнница, голѣвница, гробѣнница, лисица, маслица, мотѣѣнница, обѣдѣнница,**

пнтателъница, подъница, седница, съжителъница, съпръжъница, съсждохранлъница, сътажанница, тръносѣуница, оучителъница

2.1.11. Суфикс **-остъ/ -єсть**

Словообразуваните лексеми със суфикс **-остъ** са представени от 34 лексеми. Те назовават абстрактни съществителни имена, в чиято основа лежи мотивирането на прилагателно име, към което е присъединена наставка.

Сред 33 съществителни имена образувани с наставка **-остъ** 6 лексеми или 17,65% не са познати на стб. паметници: *благостъ, блѣдостъ, бръзостъ, вѣлостъ, грѣдостъ, дръзостъ, жєстостъ, кротостъ, крѣпостъ, лѣностъ, мръзостъ, пакостъ, праздъностъ, прѣмждростъ, равностъ, радостъ, ръвностъ, свѣтълостъ, свѣлостъ, скоростъ, скждостъ, скжпостъ, сладостъ, старостъ, сътостъ, твърдостъ, тнхостъ, тьностъ, тажєсть, хытростъ, цѣлостъ, юностъ, гаростъ.*

2.1.12. Суфикс **-ота/-єта**

Със суфикс **-ота/-єта** са означени 17 съществителни имена. Основното значение на тази лексико-семантична група са абстрактни понятия (Цейтлин 1986: 195). Те са образувани от основа на прилагателни, към които е присъединен субстантивирацият суфикс.

Сред представените 21 съществителни имена със суфикс **-ота/-єта**, придаващи отвлечено значение, 3 лексеми или 14% са непознати на стб. паметници: *мокрота, нелѣпота, тѣсьнота*. Докато *мокрота, тѣсьнота* са представени във всички разглеждани от мене речници, *нелѣпота* е лексема, регистрирана веднъж в паметника, не присъства у Патр. Евт., а засвидетелстването ѝ у Микл. е само по 1 паметник.

2.1.13. Суфикс -нна

От представените в тази група съществителни имена 3 лексеми или 27,27% са непознати на стб. паметници: *граднна, стръмьнна, таснна*. Означаване на топонимично понятие се забелязва в 2 лексеми: *граднна* е представена у Микл. единствено по Диалози, *стръмьнна* присъства у Патр. Евт., а у Микл. са представени над 5 паметника, сред които и Диалози.

2.1.14. суфикс -ъинн

В тази група са представени 5 съществителни имена: *ннокъинн, мнлостынн, прѣпростынн, поустъинн, сватъинн*. От тях само две лексеми представляват нови образувание *ннокъинн, прѣпростынн*. *ннокъинн* не участва в образуване по модел, действащ по-рано.

2.1.28. Суфикс -ъва

Сред представените 5 съществителни имена в тази група (*боръва, дружъва, крадъва, слоужъва, сждъва*) 2 лексеми или 40% са непознати на стб. паметници: *боръва, крадъва*.

2.1.30. Суфикс -ва от -и-дълга основа

В тази група от представени 5 лексеми 4 или 80% представляват нова лексика: *врѣдоква, делъва, зълъва, плоскъва*.

2.1.27. Суфикс -ъка

тетъка тетка, по-възрастна жена $\theta\epsilon\acute{\iota}\alpha\varsigma$ тѣмже и сѣ еже ѿ Тарсилѣ моен тетцѣ, и въ бесѣдѣ оуѣльскѣ рѣно вытн помнѣ 189v Тази лексема е позната на старобългарската книжнина от Супрасълския сборник.

юнътъка девойче, младо момиче $\nu\epsilon\acute{\alpha}\nu\iota\delta\epsilon\varsigma$ ѿ прѣшествовавшѣ мѣтрѣ и прѣданн бывше, снѣ по тѣнкоу повѣдоужть тамо жневщѣж юнотнкы сѣенныѣ дѣвы сжщѣ 186r

С този суфикс, освен познатото на стб. книжнина **тѣтъка**, е означено и друго ново роднинско име **юнтѣтъка**, което показва, че този суфикс е бил слабо продуктивен.

2.1.29. Суфикс -тѣ

Компонент **-тѣ** участва в образуването на 5 отглаголни съществителни имена чрез присъединяване на суфикс към глаголната основа. Всички лексеми в тази група са познати на стб. паметници: **вонтѣ**, **жрѣтѣ**, **клатѣ**, **молтѣ**, **пастѣ**.

2.1.32. Суфикс -знь

С този суфикс са представени 5 съществителни имена Тази наставка се присъединява към глаголни основи.

2.1.33. Суфикс -изна

главнзна начало, откъс, същина κεράλαίου по что испитоуж съминши сѧ Петре о еже по чинноу бывшїи главнзиѣ 92r

оукорнзна укор, хула λοιδορίαῖς τὴν μιαιωτάτην авїе же на нѣ оукорнзнами сквръннии свон подвнже ѡзикъ 79v

Този суфикс се свързва с отименни основи. Също както и при предишния суфикс, тук не са представени нови лексеми.

2.1.37. Суфикс -ъна

Тази група е представена от една лексема, неизвестна на старобългарските паметници.

2.1.26. Суфикс -ѣль

Със суфикс **-ѣль** са представени 3 съществителни имена от ж.р. 2 носят отвлечено значение, 1 назовава локация.

2.1.15. Суфикс -не

В тази група са представени 10 колективни имена, в чието словообразуване участва компонент **-не**: **вълане, гроздане, зелене, каменне, оwoщне, оржжне, ременне, стъване, трънне, жгане.**

От представените съществителни имена в тази група 6 или 50% събирателни имена с наставка **-не** служи за означаване на растения: **вълане, гроздане, зелене, оwoщне, стъване, трънне.**

2.1.17. Суфикс -тне

Тази група е представена от 16 съществителни имена, образувани от инфинитивна основа или минали страдателни причастия.

Сред представените 15 съществителни имена в тази група 11 лексеми или 73% представляват нови среднобългарски образувания: **въсприятне, датне, дръжжтне, нзлнтне, пръятне, развнтне, свѣтопронтне, странънопрнѣтне, съжнтне, съкрътне.** Въпреки слабата продуктивност на този словообразователен компонент през XIV в. (Мострова 2015: 140) се забелязва, че и тук тя не е висока, но е факт и големият процент новата лексика, което все пак свидетелства за установяване на този модел като намин на словообразуване. От тази група само една нова лексема не е представена у Микл.: **съпрнчѣстне.**

2.1.18. Суфикс-нне

Представените лексеми в тази подгрупа представляват отглаголни съществителни, образувани от инфинитивна основа или глаголи от свършен и несвършен вид с основа на **-н-, -а-, -па-, -ѣ-, -нж-, -ова-, -ѣва-** чрез мотивиране с присъединяване на суфикс **-нне**, получен от съчетаване на праславянския формант **-ъје** и елемент **-н-** (Мострова 2015: 62; Vaillant 1948: 237; Aitzetmüller 1991: 247).

От представените 379 съществителни имена 144 или 37% представляват лексикални образувания, непознати на старобългарските паметници: **благовонне, благоговѣнне, благодаренне, блѣанне, вѣсьнованне, врачеванне, вѣдѣхновенне, вѣзвраненне, вѣзложенне, вѣовраженне, вѣржченне, вѣспрнѣманне, вѣсѣденне, гощенне, домоправленне, другопнтанне, жеженне, завѣщанне, запаленне, запаренне, заточенне, зѣлопомннанне, зѣлооумѣшленне,**

нзвращенне, нздрученне, нздъхновенне, нзлнганне, нзнеможенне, нменованне, нскривленне, нстопленне, нстжпленне, нстѣзанне, колѣнопрѣклоненне, краденне, крътѣнне, кѣзнованне, кѣсьнѣнне, ловленне, любовърѣнне, маханне, мнлованне, мьздовѣзданне, мьчѣтанне, назданне, нарѣкованне, негодованне, нензоученне, ненмѣнне, непрновѣщенне, нераденне, несѣмотренне, несѣтѣжанне, нетръпѣнне, неоукрощенне, неоупражненне, неоустроенне, ннзѣведенне, обннованне, одѣванне, ожнвотворенне, ожнданне, окръмленне, омѣшленне, опаленне, оскѣдѣнне, ослѣзанне, отрѣженне, отѣвѣтованне, отѣглаголанне, отѣложенне, отѣломленне, отѣстоганне, отѣхожденне, паренне, печалованне, писанне, питанне, плаванне, повннованне, повѣдованне, повѣствованне, поданне, подвнженне, пожеженне, пожеданне, поколѣванне, помнлованне, помннанне, помлѣчанне, послѣдованне, потопленне, потроужденне, правленне, прнклоненне, прновѣщенне, продрѣзновенне, пронзволенне, пронареуенне, протѣженне, прочнтанне, прѣлежанне, прѣовндѣнне, прѣпнтанне, прѣхожденне, прѣжане, прыханне, разгорѣнне, раздаганне, раздрѣшенне, разлѣненне, раслабленне, растоганне, расѣмотренне, реванне, рѣзанне, рѣканне, рганне, рѣковѣзложенне, сопанне, съблажненне, съведенне, съвѣтованне, съвѣзанне, съдѣлованне, съзѣданне, съломленне, съмьнѣнне, сънавѣдѣнне, съкращенне, съпаденне, съпоспѣшенне, съпраженне, оувѣренне, оуговѣзенне, оуготовленне, оуднвленне, оуспѣнне, оуставоположенне, оутѣсенне, оуѣднненне, хлпанне, хлнпанне, црѣктѣнне.

2.1.19. Суфикс -ѣство

Лексемите в тази група, които не са познати на старобългарските паметници са 32 или 50% от всички, суфиксирани с компонент -ѣство: *визѣуловѣчѣство, благоговѣннѣство, благодѣтелѣство, добровольѣство, дѣтелѣство, жесточѣство, жителѣство, звѣрьѣство, нзвытѣчѣство, казателѣство, млaddenѣчѣство, невѣждѣство, ненскоуѣсѣство, неоудовѣство, опасѣство, писѣчѣство, поспѣшѣство, постѣннѣчѣство, прнносѣщѣство, прнснѣство, прѣмѣножѣство, равнѣнѣство, свѣдѣтелѣство, сквернодѣнѣство, слоужителѣство, страннѣпрннѣнѣство, стрѣпѣтелѣство, соуровѣство, соуѣтелѣство, съжителѣство, таннѣство, чоудодѣнѣство.*

2.1.20. суфикс -ѡСТВНѢ

Този словообразователен тип представлява разширена форма на -ѡСТВО с втора наставка -Ѣ (Мострова; Vaillant 1974 : 406).

Съществителните образувани с компоненти -ѡСТВО и -ѡСТВНѢ са едни от продуктивните словообразователни модели, засвидетелствани в старобългарските ръкописи. Сред представените 9 съществителни имена в тази група 3 лексеми или 34% представляват нови образувания: *нзъшѡдѡствнѢ, ошѡствнѢ, пророчѡствнѢ*. Всички те представляват префиксирани образувания, съответно с компонент *нзъ-* *о-* и *про-*.

2.1.21. Суфикс -нѡѢ

Сред представените 19 съществителни имена в 15 или 79% суфикс -нѡѢ служи за назоваване на топонимично понятие: *гнѡнѡѢ, граднѡѢ, грѡвнѡѢ, нсходнѡѢ, капнѡѢ, огннѡѢ, прнстаннѡѢ, прѡвосѡдалнштѢ, пѡпърнѡѢ, стѡннѡѢ, сѡборнѡѢ, сѡкровнѡѢ, сѡнѡмнѡѢ, сѡднѡѢ, трѡжнѡѢ*. В 3 лексеми или 16% суфикс -нѡѢ служи за назоваване на предмети: *врѡбѡнѡѢ, двѡврѡбѡнѡѢ, рѡжнѡѢ*. Сред представените 19 съществителни имена в 1 лексема или 5% суфикс -нѡѢ служи за назоваване на вътрешен човешки орган: *сѡрнѡѢ*. Сред представените 19 съществителни имена 6 лексеми или 33% представляват лексикални образувания, непознати на старобългарските паметници: *граднѡѢ, двѡврѡбѡнѡѢ, огннѡѢ, рѡжнѡѢ, сѡборнѡѢ, сѡрнѡѢ*.

2.1.22. Суфикс -лнѡѢ

жнлнѡѢ местопребиваване, обител *κατοίκησις* егда ѿ 8ть истнны своего ѡца исплѡннвшѢ, того Васнлїа ѿ монастнр'скаго жнлнѡѢ ѡгнашѡ . ѡган'кем же рѣ 22г

ѡвнталнѡѢ жилище, обиталище, манастир *ἀσκητήριον* въ едннѡ оубо ѿ дннн по ѡбѡуѡ посла бнн ѡлѡкѡ нѡкоего мннха въ дѡвѡ ѡнѡѢ ѡвнталнѡѢ радн дѡшевнѡѢ ѡ ползѡж 89v въ

нелѣтъ оубо оуготовати емоу ѡбнталнцѣ повелѣ . безпечалнѣ трѣпѣти древнѣаго врага
боренїа ѡсѣтствѣж 114v

прѣвосѣдалнцѣ първо (почетно) място в събрание, председателство προεδρίω ѡного же
нже мнѣм прѣваго сжца, на тѣ мѣста прѣвосѣдалнцѣ(н) сѣдѣша 117v

свѣтлнцѣ светилище τοῦ ἱερατείου нѣцнн же ѡ нѣ нже вѣнѣ сѣтлнца стоахж, напрасно
вепрѣ въ ногѣ свои само н ѡнамо ѡбѣтнѣща разсѣмѣша 152v

скверннлнцѣ сквернилище, място за осквернение μερόν въ нелѣже ветшанше скверннлнцѣ
ѡ древнїѣ сѣздано вѣ 79r Тази лексема се открива в 1 употреба. отсъства у Патр. Евт.
Микл. представя Диалозите на папа Григорий и дякон Петър, кодекс, XVI в.

страшнлнцѣ страшилище, страшно нещо, гр. πρὸς ποιεῖν ἐνδείγματα, τοῦ λοιποῦ οὐκ
εἰσῆλθεν лжкавын же вѣсѣ гласа его да снцѣ рекж н своего ѡврѣженїа оустыдѣ сѣ, въ домѣ
ѡнѣ ѣ творити страшнлнца прочѣе не вѣннде 115r Тази лексема се открива в 1 употреба.
отсъства у Патр. Евт. Микл. представя Житие на Варлаам и Йоасаф, от Хилендар, виенска
библиотека, XVI в.; Диалозите на папа Григорий и дякон Петър , кодекс, XVI в.; Йоан
Златоуст и други омилии, кодекс, 1574 г.; Миней, кодекс, Миханович, XVI в

сѣдалнцѣ съд, събрание τῆς καθέδρας нже снѡмъ **З**еведеѡвѣмъ н еце ѡ помыслннѣ немощн
велнка сѣдалнца мѣста вѣзыскажннѣ 149v

храннлнцѣ хранилище, място за съхранение на нещо τῆς ταπεινοφροσύνης κεκτημένος
въ влѣгѣ же помыслѣ прѣвѣватн вѣсѣгда ѡбыклѣ вѣ храннлнцѣ сѣ снѣреномжддрна
нмѣж 38r

жзнлнцѣ тъмница, затвор δεσμωτηρίου како оубо ѡ влѣженѣмъ Петрѣ апѣлѣ пншетѣ, тако
ѡ жзнлнца агѣѡмъ нзведеень въ 69v

7 от съществителните назовават място, докато само една лексема *страшилница* има отвлечено значение. Новата лексика е представена от 3 лексеми или 38%: *пръвосъдалница*, *скверънница*, *страшилница*. Сложносъставните образувания са представени от 1 лексема, непозната на стб. паметници: *пръвосъдалница*.

2.1.24. Суфикс -ъце

От представените в тази група 18 съществителни 4 лексеми или 22% представляват нови образувания: *вѣтрало*, *дръжало*, *покръввало*, *чръпало*. Всички те назовават конкретни понятия. Въпреки че продуктивността на този суфикс не е висок, бихме могли да заключим, че словообразуването с наставка -ло се ограничава към лексеми с народностен характер, докато абстрактните понятия, образувани с нея не са продуктивни.

2.1.41. Сложносъставни съществителни имена

23 от представените в тази група или 55% са сложни лексикални образувания, непознати на старобългарската книжнина: *безвремениословне*, *высокомъдрне*, *доушелювьца*, *копнеоносъца*, *колѣнопрѣклоненне*, *кръвопѣщъ*, *любопърѣнне*, *лѣубопродавьца*, *малодоушне*, *меченосецъ*, *младдооушне*, *мъздовъзданне*, *ожнвотворенне*, *плодоносне*, *плътогидъца*, *праздънословне*, *прѣкословне*, *ржковъзложенне*, *сапогошьвьца*, *свѣтопралтне*, *сладострастне*, *тръносѣунца*, *оуставоположенне*.

2.2. Прилагателни имена

Прилагателните в старобългарски език са разгледат в труда на Бродовска-Хоновска (Brodowska-Honowska 1960). Описаните тук имена се систематизират в няколко групи. Една група разглежда прилагателни имена, които са образувани по суфиксален начин, към нея са добавени редица причастия от текста на Диалозите, оформени като прилагателни – една особеност, характерна за книжните паметници от XIV в. насетне. Друга подглава разглежда префиксацията при прилагателните. В трета част са представени композитите при прилагателните. Причастни форми, които не се откриват адиективна суфиксация се

разглеждат в главата за глаголите. Трябва да се отбележи по-честата употреба в паметника на сложни форми на прилагателните, както и на такива, употребени в сравнителна степен, също една особеност на книжовния език от XIV в.

2.2.2. Суфикс -ав

От представените три лексеми в тази една група една е образувана чрез префиксация, а една е непозната на стб. паметници: *ласкавѣ*.

2.2.3. Суфикс -ивѣ

От представените 8 прилагателни 2 лексеми или 25% не са познати на стб. паметници: *зълочьствивѣ*, *прѣзоривѣ*. 1 от тях представлява сложно образувания, а едно е префиксирано със компонент *прѣ-*.

2.2.3. Суфикс -ливѣ

В тази група са представени три прилагателни имена, като нерегистрираното в старобългарските паметници е сложносъставно: *чрѣвообѣдливѣ*.

2.2.4. Суфикс-ивѣ от втори тип с глаголна основа на -н

От представените 8 прилагателни имена в тази група 4 лексеми или 50% са непознати на стб. паметници: *богоглаголивѣ*, *мѣннхолобивѣ*, *непокоривѣ*, *оплазивѣ*.

2.2.5. Суфикс -ьнѣ

Най-богатата суфиксална група при прилагателните имена е тази със словообразователен компоненти *-ьнѣ*. Тук са представени 334 лексеми: *длчьнѣ*, *вѣчнсльнѣ*, *вѣзаконьнѣ* и др. Прилагателните, мотивирани с този суфикс придават основно притежателно значение. Тяхното образуване е основно от съществителни по -о- и -а-основи. Общо с суфикс *-ьнѣ* в паметника са представени 333 прилагателни. От тях 103 или 31% представляват лексика: *вѣзнастогагательнѣ*, *вѣзобразьнѣ*, *вѣспрнвьнѣ* и др.

2.2.6. Причастни форми със словообразуващ компонент **-ѡНЪ**

18 от представените 19 прилагателни имена или 95% в тази група представляват лексикални образувания, непознати на старобългарските паметници: **ВЪСПИТАНЪНЪ**, **ДАРОВАНЪНЪ**, **ДОУХНОВЕНЪНЪ** и др. При някои префиксирани глаголи, чиято причастна форма участва в това словообразуване се забелязва прилагателно, съдържащо два префикса **НЕНСПЫТАНЪНЪ**.

2.2.7. Суфикс **-ТЕЛЪНЪ**

Всички 5 прилагателни в тази група представляват нови формации: **НАКАЗАТЕЛЪНЪ**, **ОБРАЗОВАТЕЛЪНЪ**, **ОПЪВЪЩАТЕЛЪНЪ** и др. с наставка **-ТЕЛЪНЪ** изследва Хелмут Кайперт (Keipert 1977: 30-31).

2.2.8. Суфикс **-ЪСТВЪНЪ**

Разширен суфикс **-ЪСТВЪНЪ** представлява комбинация от **-ЪСТВО** и **-ЪНЪ**. От представените 2 прилагателни имена **НЕБЛАГОДАРЪСТВЪНЪ** представлява лексема, нерегистрирана в старобългарската книжнина.

2.2.9. Суфикс **-ОСТЪНЪ**

Разширен суфикс **-ОСТЪНЪ** участва в образуването на едно прилагателно име, непознато на стб. паметници: **МЛАДОСТЪНЪ**.

2.2.10. Суфикс **-ЪНЪ**

Представени 22 прилагателни имена, от които 6 или 30% представляват лексикални образувания, непознати на старобългарските паметници: **ДАЛЪНЪ**, **ДОМАШЪНЪ**, **ДЪНЪШЪНЪ**, **НСКРЪНЪ**, **КРАНЪНЪ**, **ТАМОШЪНЪ**. Данните от тази група сочат, че този тип словообразуване е активно и през XIV в.

2.2.12. Суфикс -ъскъ

Сред представените 86 прилагателни имена в тази група 48 лексеми или 56% представляват лексикални образувания, незасвидетелствани в старобългарските паметници: *аврилинскъ, агконъскъ, адринскъ* и др.

2.2.13. Суфикс -ннъ

Суфикс *-ннъ* участва в образуването на прилагателни имена от *-а-* основи. От четирите представени лексеми в *Диалози* една представлява нова лексема: *сатанннъ*.

2.2.14. Суфикс -овъ/ивъ

От 52 представени прилагателни имена в тази група 26 лексеми или 62% не са познати на стб. паметници: *аггеловъ, арментарневъ, гаврановъ* и др.

2.3. Глаголи

2.3.1. Глаголи с наставка -ова-

В тази група са регистрирани 62 глагола с наставка *-ова-*. От тях 30 или 48% не са познати на старобългарските паметници: *болѣзновати, бѣдовати, бѣлообразовати*, и др.

2.3.2. Глаголи с наставка -ѣствовати

В тази група са представени 34 глаголи, от които 17 или 49% представляват нова среднобългарска лексика: *вѣдрѣствовати, житѣлѣствовати* и др.

2.3.3. Глаголи с наставка ва-

2.3.4. Глаголи с наставка нж-

В тази група са регистрирани 42 глагола, съдържащи наставка *-нж-*. От тях 12 или 29% представляват глаголи, непознати на старобългарските паметници: *въпаднжти, нзмръзнжти, нзнкнжти* и др.

2.3.5. Глаголи с префикс **въ-**

Сред представените 44 глаголни формации в тази група 10 или 24% представляват глаголи, незасвидетелствани в старобългарските паметници: **въвъръбѣти**, **въвъѣшати**, **въдръзати** и др.

2.3.6. Глаголи с представка **въз-**

Представка **въз-/въс** участва в глаголи, описващи смяна на състоянието. С нея са представени 92 глаголни формации, от които 15 или 16% представляват нерегистрирани глаголи сред старобългарските паметници: **възвъащати**, **възжаждати**, **възгънати**, и др.

2.3.7. Глаголи с представка **до-**

Глаголите в тази група са 8. От тях 2 представляват незасвидетелствани в старобългарската книжнина глаголни формации: **доспѣти**, **досазати**.

2.3.9. Глаголи с префикс **из-**

С представка **изъ-** са образувани глаголи, които показват завършек на предприето действие или състание. От представените в тази група 101 глагола 26 или 26% от тях представляват лексика, непознати на старобългарските паметници: **извнрати**, **изгнети**, **изгнитати** и др.

2.3.10. Глаголи с представка **на-**

Сред представените 40 глагола, префиксирани с компонент **на-** 8 или 20% не са познати на стб. паметници: **надъмати**, **надълнѣти**, **назндати**, **намокрѣти**, **написати**, **нарадѣти**, **научѣти**, **наистѣти**.

2.3.11. Глаголи с представка **низ-**

Със суфикс **низ-** са образувани глаголи за движение надолу. От представените 12 глагола 5 или 42% представляват нови среднобългарски образувания: **низъвлѣщи**, **низъграти**, **низъпоустѣти**, **низърѣвати**, **низътещи**.

2.3.12. Глаголи с представка **ов-**

От представените 47 глагола в тази група 6 или 13% представляват нова лексика: *ОВЕСЪМРЪТНТИ, ОБЪВОДИТИ, ОБЪТНИЦАТИ, ОБЪТЪКАТИ, ОБЪОУЧАТИ, ОБЪИВАТИ*.

2.3.13. Глаголи с представка **о-**

Сред представените 123 глагола, образувани с префикс **о-** 17 или 24% представляват нов лексика: *ОГРАЖДАТИ, ОДРЪЖНТИ, ОДОУШЕВЛЯТИ* и др.

2.3.14. Глаголи с представка **отъ-**

Глаголите, образувани с този суфикс представят действие с резултативен характер. Сред представените 54 глагола в тази група, образувани с компонент **отъ-**, 6 или 11% не са представени в стб. паметници: *ОТОУЖДАТИ, ОТЬДЪРАТИ, ОТНЕСТИ* и др.

2.3.15. Глаголи с представка **по-**

Сред представените 153 глагола в тази група 21 или 14% не са представени в стб. паметници: *ПОГРЪБИТИ, ПОБЛЮСТИ, ПОВАБДЪВАТИ* и др.

2.3.16. Глаголи с представка **подъ-**

От представени 10 глагола в тази група 4 или 40% представляват нова лексика: *ПОДЪГНЪТНТИ, ПОДЪКРЪПЛЯТИ, ПОДЪЛЕЖАТИ, ПОДЪТНИЦАТИ*.

2.3.17. Глаголи с представка **прн-**

Сред представените 76 глагола в тази група 11 или 14% не са представени в стб. паметници: *ПРНЪННТИ, ПРНЪПАСТИ, ПРНЪХОДИТИ* и др.

2.3.18. Глаголи с представка **про-**

Сред представените в тази група 52 глагола, префиксирани с компонент **про-** 14 глагола или 27% са глаголи, непозвати на старобългарските паметниц: *ПРОВЕСЪДОВАТИ, ПРОВЪЗВЪСТНТИ, ПРОВЪЗВЪЩАТИ* и др.

2.3.19. Глаголи с представка **прѣ-**

Сред представените 70 глагола 25 или 37% представляват нови среднобългарски образувания: *прѣвлазихти, прѣврѣждати, прѣвъзхнахти* и др.

2.3.20. Глаголи с представка **прѣдъ-**

Сред представените 29 глагола в тази група 14 или 48% представляват нови среднобългарски образувания: *прѣдъводихти, прѣдъвндѣхти, прѣдъвъзвѣсти*, и др.

2.3.21. Глаголи с представка **раз-**

Сред представените 54 глагола в тази група 6 или 11% представляват нови среднобългарски образувания: *развѣсти, разгърѣхати, разгарихти, раслабихти, распоясати, растълахти*.

2.3.22. Глаголи с представка **съ-**

Сред представените 152 глагола в тази група 44 или 29% представляват нови среднобългарски образувания: *съваляхти, съварихти, съварихти* и др.

2.3.23. Глаголи с представка **оу-**

Сред представените 113 глагола в тази група 24 или 21% представляват нови среднобългарски образувания: *оудивляхти, оудоврихти, оудржухати, оукротѣвахти, оукъсьнихти, оумакъхти, оупоконти, оупражнихти, оупрѣмъдрихти, оуслышавати, оуслышати, оусрьдѣствовати, оусоугоувѣвахти, оусъмотрихти, оуталиати, оутѣсьнихти, оутѣсьнихти, оухопихти, оухранихти, оухъщрѣхти, оуцѣломъдрихти, оучрѣдихти, оучастихти, оугавѣхти*.

2.4. Трета глава. **Composita**

В този паметник са представени 217 сложносъставни образувания. 135 лексеми или 62% представляват нови среднобългарски образувания. С най-много примери в тази група се отличава първи компонент **благо-** с 53 лексеми, от които 26 или 49% нови образувания. Други компоненти, които са представени с повече примери са **вого-** 15 лексеми, от които 5

или 33% нови образувания; **зъло-** са представени 12 лексеми, от които 9 или 72% нови образувания и др.

Трета глава. Лексикални особености на *Диалозите*

Във втория пълен превод на съчинението *Диалози* чуждата лексика в паметника наброява 97 лексеми. Те са разпределени в 4 подгрупи, включващи прабългарска, латинска, гръцка и германска лексика.

3.1 Прабългарска лексика

Тази група е съставена от пет лексеми със установен прабългарски проиход:

болѣринъ, коумиръ, къннга, санъ, сапогъ

3.2. Латинска лексика

В тази подгрупа са представени латински по произход думи, но навлезли в българския текст от гръцкия текст, който служи за превод. В повечето те случаи имат и гръцизирана форма.

3.3 Гръцка лексика

В славянския текст са употребени 73 лексеми от установен гръцки произход за назоваване на административна или военна служба, като основно те служат за установените основни понятия в християнски контекст.

3.4 Германска лексика

В тази група са представени лексеми с установен германски произход, които превеждат гръцки понятия, познати и в славянския език: ***вельблждъ, вноградъ, вниготъ(н)нъ, кънлазь, мъннхъ, постъ, пѣнлазь, хлѣвъ.***

3.5 Лексеми от *Диалози* в речниците на Миклошич и Патриарх Евтимий.

3.5.1. Лексеми от *Диалози* в речника на Патр. Евт.

В тази глава са представени лексеми от паметника, които са непознати на старобългарските паметници и присъстват в речника на Патриарх Евтимий. Целта на това

сравнение е да бъде представена някаква част от активната лексика през среднобългарския период.

3.6.1. Лексеми по речника на Миклошич

В тази група са представени всички лексеми от *Диалози*, които не се срещат в старобългарските паметници, но са представени у Миклошич. Групирането на лексемите е подредено тук в две категории – лексема, употребена в един паметник и в два паметника. В случаи, в които у Микл. са отразени употребите на съответната лексема и в *Диалози*, това е отбелязано с *Д*.

3.6.2. Лексеми в 1 паметник

В тази група са представени лексеми от *Диалози*, които са засвидетелствани в 1 паметник според речника на Миклошич.

3.6.3 Лексеми, присъстващи у Миклошич или за които не е посочен паметник

В тази група са представени лексеми, които се срещат единствено в съчинението *Диалози*. Някои от тях присъстват и у Микл., но за тях липсват източници с изключение на посочените за някои лексеми късни лексикони, словари и пр.

3.7. Народна и битова лексика

В тази глава е представена битовата лексика в паметника, обрисуваша живота на обикновения човек от XIV в. На пръв поглед неговият свят, поставен в контекста на Късното Средновековие, се различава изключително от нашия, но благодарение на едно продължително разглеждане и вникване в някои особености и цялостната работа върху паметника, различията все повече намаляват.

Четвърта глава. Заключение

4.1.1. Съществителни имена

Настоящият труд разглежда паметник, съдържащ 3704 лексеми. От тях 1162 съществителни имена, 590 прилагателни имена и 1539 глагола.

Съществителните в него са представени от 1162 имена. От съществителни имена, участващи в словообразуване най-богато представена е групата на словообразуващ компонент **-нне**, придаващ абстрактно значение, с 371 съществителни имена, от които 141 или 38% лексика, непозната на старобългарските паметници. Някои сред представените образувания в тази група, познати на стб. книжнина са: **БЛНСТАННЕ, БОРЕННЕ, ВНД'БННЕ, ГОНЕННЕ, ДВНЖЕННЕ** и др. Съответно сред непознатите лексеми на на старобългарските паметници в тази група се явяват: **БЛАГОВОННЕ, ГОЩЕННЕ, КРАДЕННЕ, МЪУЪТАННЕ, ОПАЛЕННЕ** и др. Също така личат и сложни образувания, познати на стб. паметници: **БЛАГОВОЛЕННЕ, БЛАГОСЛОВЕННЕ, БЛАГОЖУДАННЕ, ГЛАГОЛАННЕ, ДЪГОТЪРЪП'БЕННЕ, ЗАКОНОПОЛОЖЕННЕ** и др., както и непознати: **БЛАГОВОННЕ, БЛАГОГОВ'БННЕ, БЛАГОДАРЕННЕ, ДОМОПРАВЛЕННЕ, ДРОУГОПНТАННЕ, ЗЪЛОПОМННАННЕ**. Впечатление прави големият брой лексеми, в представения на второ място суфикс **-ъство**, с който са образувани 64 съществителни имена, от които половината познати на старобългарските паметници: **АПОСТОЛЪСТВО, БОГАТЪСТВО, ГОУВНТЕЛЪСТВО, КОВАРЪСТВО, МЪНОЖЪСТВО, ПРОРОУЪСТВО** и др., както и 33 или 52% представляващи образувания, нерегистрирани сред старобългарските паметници: **ДОБРОВОЛЪСТВО, Д'БЪТЪСТВО, ЖЕСТОУЪСТВО, ЗВ'БЪРЪСТВО, НАУАЛЪСТВО, НЕОУДОБЪСТВО, РАВЪНЪСТВО, СЛОУЖИТЕЛЪСТВО** и др. Всички композити в тази група не са представени сред старобългарските паметници: **БЛАГОГОВ'БННЪСТВО, БЛАГОД'БЪТЪСТВО, ДОБРОВОЛЪСТВО** и др.. На трето място стои суфикс **-не**, участващ в образуването на 61 съществителни имена, сред които по-голямата част познати на стб. книжнина: **ВЕСЪМРЪТНЕ, БЛАЖЕННЕ, ВЪСКРЪННЕ, НАСНЕНЕ, ОСОВЕНЕ** и др., но и 21 лексеми или 34% непознати на старобългарските паметници: **БЕСПЕЧАЛЕНЕ, ВЕСЪМРЪТНЕ, БЛАЖЕННЕ, ВЪСКРЪННЕ, ЗЪЛОВОНЕНЕ, НЪАНШЕНЕ, НАСНЕНЕ, ОСОВЕНЕ, СЪНАСЛ'БДЕНЕ, ОУСТЕНЕ** и др.

4.1.2. Прилагателни имена

Прилагателните имена в паметника са представени от 590 лексеми, от които най-богата група е тази на суфикс **-ънъ**, представена от 334 лексеми, от които 107 или 28% непредставени сред старобългарските паметници: **ВЪДРЪНЪ, ГЛАДЪНЪ, ГНОННЪ, З'БЪЛЪНЪ, КЪСЪНЪ** и др., както и добре познати като: **АЛУЪНЪ, БОЛЪНЪ, МЪУЪНЪ** и др. Сложносъставните

образувания, непознати на старобългарските паметници са 35: *БЛАГОВИДЪНЪ*, *БОГОЛЮБЪЗЪНЪ*, *ДОБРОЛЮБЪНЪ*, *ПРАВОСЛАВЪНЪ*, *ТРЪНОСЪЧЪНЪ* и др. Забелязва се активна префиксация при прилагателните от тази група със словообразуващи компоненти. Суфикс *-ЪНЪ* се явява изключително продуктивен словообразуващ компонент, потвърждение за това са и причастните форми, образувани с този компонент, също с висока активност, като от 18 лексеми, 17 или 95% представляват нови лексикални образувания: *ВЪСПИТАНЪНЪ*, *ИЗБРАНЪНЪ*, *ИЗВРАЩЕНЪНЪ*, *НИСЛѢДОВАНЪНЪ*, *СВЪЩЕНЪНЪ*, *ОУСТАВЛЕНЪНЪ* и др. Следващ суфикс в тази група е *-ЪСКЪ* с 86 лексеми. Сред познатите на старобългарските паметници са: *ВѢСОВЪСКЪ*, *ДѢТЪСКЪ*, *ЕЛННЪСКЪ*, *НЮДЕНСКЪ*, *ПЛЪТЪСКЪ* и др. 49 лексеми или 57% са прилагателните имена, непознати на старобългарските паметници: *АВРИАННСКЪ*, *ГОТФЪСКЪ*, *ОТЪЧЪСКЪ*, *СИРИНСКЪ*, *ХРИСТНАНСКЪ* и др. Трети по употреби е суфикс-*ОВЪ*/*-ЕВЪ*, представен от 52 лексеми, сред които познати на старобългарските паметници са: *АДОВЪ*, *ЛЪВОВЪ*, *ПЕТРОВЪ*, *СОУРОВЪ*, *ХРИСТОВЪ* и др. 26 лексеми или 62% представляват лексикални образувания, нерегистрирани в старобългарските паметници: *АНГЕЛОВЪ*, *ДИАКОНОВЪ*, *ЖОУПЕЛОВЪ*, *ИГОУМЕНОВЪ*, *МАРТИНОВЪ*, *ХАЛЕВОВЪ*, *ЦРЪКЪВЪННКОВЪ* и др.

4.1.4. Глаголи

Глаголите в паметника наброяват 1539. От тях най-богата група е тази на глаголи, несъдържащи префиксални компоненти, представена от 270 единици, от които 40 или 15% нерегистрирани в старобългарските паметници, представени тук. При префиксираните глаголи най-богата е групата на тези, образувани с префикс *съ-*, в нея са включени 153 глагола, от които 47 или 31% непознати на старобългарските паметници. На второ място са глаголи, префиксирани с компонент *по-*, представени от 152 глагола, сред познатите на старобългарските паметници са: *ПОВОЛѢТИ*, *ПОВЕЛѢТИ*, *ПОВРѢЩИ*, *ПОГАНІАТИ*, *ПОДОВАТИ*, *ПОДАІАТИ* и др. 22 или 14% са нерегистрирани в старобългарските паметници: *ПОГРЪВИТИ*, *ПОВЕСѢДОВАТИ*, *ПОВАЮСТИ*, *ПОВАУИТИ*, *ПОВРЪГНАТИ*, *ПОГЛАДАТИ*, *ПОДОУВАТИ*, *ПОДРАЖАВАТИ* и др. Четвъртото място е заето от глаголи, префиксирани с компонент *о-*, представени от 123 глагола. Сред познатите на старобългарските паметници са: *ОБОРНТИ*, *ОГРАДНТИ*, *ОДРЪЖАТИ*,

одѣватн, оздрѣатн, омразнѣтн, опечалнѣтн, опоустѣтн и др. 17 или 24% са нерегистрирани в старобългарските паметници: *оградѣатн, одръжнѣтн, ожнвѣатн, омѣснѣтн, оплакнѣтн* и др. На четвърто място е префикс **оу-** представен от 115 глагола. Сред познатите на старобългарските паметници са: *оубѣднѣтн, оугаснѣтн, оударнѣтн, оузърѣтн, оукрѣплѣатн* и др. 22 или 21% не са регистрирани в старобългарските паметници: *оуднвѣтн, оудобрнѣтн, оудржуатн, оукротѣватн, оукъсьнѣтн, оумакъунтн* и др. Следва компонент **изъ-** представен с 104 глагола. Сред познатите на старобългарските паметници глаголи са: *изѣвнѣтн, изѣлѣщн, издатн, изнѣтн, измѣннѣтн, нстантн, изѣстн* и др. 26 или 25% не са познати на старобългарските паметници: *изѣвратн, изгнѣтатн, изгннѣтн, издрѣзатн, изморъзнѣтн, измътн, изникнѣтн, изницатн* и др. Следващото място заема префикс **въз-**, участващ в словообразуване с 92 глагола. Внимание заслужават глаголи с наставки, като най-често срещани са тези с компонент **-ова**, представени от 62 глаголни формации. Сред познатите на старобългарските паметници глаголи са: *вѣзаконѣватн, вѣсѣдоватн, вѣсьноватн, вѣроватн, готоватн, дарѣватн, нменоватн, нсказѣватн* и др. 30 от или 48% не са засвидетелствани в старобългарските паметници: *вѣсуиноватн, волѣзноватн, вѣдоватн, вѣлообразѣватн, глѣдоватн, засѣдоватн* и др. 42 са глаголите с наставка **-нѣ**, сред познатите на стб. паметници са: *въздвнѣнѣтн, обѣкнѣтн, отърннѣтн, погрѣзнѣтн* и др. Непознати са: *въпаднѣтн, изморъзнѣтн, оплакнѣтн, освѣнѣтн, поврънѣтн* и др.

4.1.5. Composita

Композитните образувания в паметника наброяват 217, от които 135 или 62% представляват сложносъставни образувания, непознати на старобългарските паметници. Това сочи за изключителна продуктивност на сложните имена в този книжовен период. Най-често срещани в паметника са тези сложни думи с първи компонент **благо-**, представени от 54 глаголни формации. Сред познатите на старобългарските паметници са: *благоволеннѣ, благоволитн, благовонънъ, благоврѣменънъ, благодарнѣтн, благоучстнѣ* и др. 27 или 50% са новите думи, образувани с този първи компонент: *благовндънъ, благоговѣннъ,*

БЛАГОДАРЕНИЕ, *БЛАГОРОДНЕ*, *БЛАГОСЛОВИЕ* и др. На второ място е първи компонент **БОГО-** с 14 сложни думи. Сред познатите на старобългарските паметници са: **БОГОЛЮБИЕ**, **БОГОМЪРЪЗЪКЪ**, **БОГООТЪЦЪ**, **БОГОПОУЧЕНИЕ**, **БОГООУГОДИЕ** и др. 6 сложни думи или 42% са нерегистрирани сред старобългарските паметници: **БОГОГЛАГОЛИЕ**, **БОГОДАНИЕ**, **БОГОДЪХНОВИТИ** и др. На следващо място е първи компонент **ЗЪЛО-** с 12 сложни думи. Сред познатите на старобългарските паметници са: **ЗЪЛОВЪРНЕ**, **ЗЪЛОВЪРЕНЪ**, **ЗЪЛОСТРАДАТИ**. 9 или 72% са непознати: **ЗЪЛОВОНЕ**, **ЗЪЛОВОНЕНЪ**, **ЗЪЛОНАЧАЛЕНЪ**, **ЗЪЛОНРАВНЕ**, **ЗЪЛОУЧЕНИЕ** и др. На четвърто място е представен първи компонент **ВСЕ-** с 8 сложни думи, от тях 3 познати на старобългарските паметници: **ВСЕДЪРЖИТЕЛЪ**, **ВСЕУЧЕНИЕ**, **ВСЕДЪНЕВИЕ**. 5 или 62% непознати: **ВСЕСВАЩЕНЕНЪ**, **ВСЕСНАЕНЪ**, **ВСЪМНОСТИЕ** и др. На пето място се нарежда първи компонент **ДОВО-**, представен от 7 сложни думи. 2 от тях познати на старобългарските паметници: **ДОВОДЪТЕЛЪ**, **ДОВОДЪТЕЛЕНЪ**. 5 или 71% непознати: **ДОВОЛСТВО**, **ДОВОЛБИЕ**, **ДОВОРРАВНЕ** и др. По слабо представени при сложните думи са първи компоненти **ВРЕМНО-**, **ВЪСО-**, **ВЕЛЕ-**, **ПРАВО-**, **ПРАДЪНО-**, **РАВНО-**, и др.

4.1.6. Заемки

Заемките в паметника наброяват 97, от тях най-голяма група е тази на гръцкит заемки, представена от 64 лексеми: **АПОСТОЛЪ**, **АРОМАТЪ**, **ГНАФЕН**, **КАЛИГЪ**, **КАНДИЛО**, **КЕЛАРЪ**, **КЕЛНИ** и др; Латинските са представени от 20: **АВДОКАТЪ**, **ОЛЪТАРЪ**, **ПАТРОНИ**, **ПОРТЪ**, **РИГА** и др. Лексемите с германски произход са 8: **КЪНАЗЪ**, **МЪННЪ**, **ХЛЪБЪ** и др. Прабългарските са представени от 5 лексеми: **БОЛЪРИЕ**, **КОУМНО**, **КЪНИГА** и др.

4.1.7. Народна и битова лексика

Използваната народна и битова лексика в съчинението *Диалози* е изключително богата. Патеричните разкази, които са част от съдържанието на този паметник, благоприятстват за лесното проникване на битова лексика в превода на това произведение. Благодарение на преведените понятия, които са в състава на народния език, ние добиваме ценни сведения за живота през епохата, когато е създаден преводът на това богато на битова лексика произведение. Лексиката е разпределена в 31 семантични

полета, базирани върху наличния лексикален материал в паметника. Изключително разнообразна е подгрупа, събираща лексика от дома и стопанството. Тя включва 78 лексеми. От тях 15 лексеми или 20%, назовават понятия непознати от старобългарските паметници. Друга богата подгрупа е тази на звания и заемани длъжности, представена от 62 лексеми, от които 25 или 40% непознати на старобългарските паметници. На трето място е подгрупата представяща човешкото тяло, в която са включени 50 лексеми, 5 от тях или 10% непознати за старобългарските паметници. Подгрупата, представяща животни и твари обхваща 37 названия, от които 7 или 21% представляват понятия от животинския мир, неизвестни на старобългарското лексикално наследство. На следващо място е подгрупа, представяща понятия в християнски контекст с 33 лексеми. Тук се поместват 12 нови понятия. Подгрупата, събираща понятия за времето, метрологичните условия и природни явления съдържа 29 лексеми, само 2 от тях не са познати на старобългарските паметници. В подгрупа, включваща сечива и инструменти са включени 18 лексеми. От тях 7 или 39% назовават предмети, неизвестни за старобългарските паметници.

Радченко (Радченко 1898) представя езика на Евтимиевата литература, като отбелязва някои особености, които, след извършения тук анализ се вижда, че са характерни и за този паметник: засилената употреба на отглаголни съществителни на **-ниѣ**: *домопрѣвлѣннѣ, именованнѣ, крътъѣннѣ* и др.; засилена употреба на наречия на **-ѣ**: *равѣѣ, долѣѣ, долѣѣ* и др.; отглаголни съществителни на **-остѣ**: *блѣдѣстѣ, брѣзѣстѣ, тѣнѣстѣ*; множество сложни имена, представляващи калкирани формации от гръцки: *правѣславѣнѣѣ, благоговѣѣннѣстѣѣ, боголюбѣѣѣѣѣ* и др.; отглаголни прилагателни на **-тѣлѣнѣѣ**, които са характерни за преводите от XIV в. (Keipert 1977). Въпреки че регистрираните лексеми с този суфикс не са много, процентът нови лексикални образувания с него е 100%.

Някои лексикални употреби, представени в паметника, потвърждават търновския произход на текста. Следващите особености отразяват характерни черти, типични за Търновската книжовна, описани от Харалампиев (Харалампиев 1990: 125). Сред лексикалните дублети в текста се срещат **женнѣѣѣ** и **зѣлѣѣѣ**, като тук точно по модела

употребяван у Евтимий, едната лексема носи съвременното значение, познато на новобългарски, докато другата е натоварена със значение, характерно за старобългарските евангелски текстове. В паметника се срещат 2 употреби на прилагателно **лѣвъ** и нито една на **шоуи**. Трябва обаче да се вземе предвид употребата на съществителното **шоуица** и отсъствието на словосъчетание **лѣва рѣка**, характерно за езика на Патриарх Евтимий, и засвидетелстваното словосъчетание **деснаѣ рѣка** в следния пример: *н за еже дрѣжатн енѡу въ деснѣн рѣцѣ нже ѿ олтарѣ събра прѣ, шоуицеѡ платно нже лице мрътваго покрываше прнѡтѡ* 138v. В *Диалозите* не е засвидетелствана дума **година**. Причината вероятно се дължи на книжовната среда, в която е изготвян преводът. Доказателство за това са някои употребени лексеми, сред които думата **година**, която още през XIV в. в българска среда се е разбирала като период от време, обхващащ и до днес целия едногодишен астрономически цикъл от 12 месеца, разделян на 365 дни, докато значението на **година** за астрономически час е характерно за западнославянските езици. За предаването на значение време, година в текста е използвана думата **лѣто** *πολλὺς χρόνους* и съ *εἰνῆα* *μного* *нѣкоего* *оувѣдѣхъ* *аже повѣдѣѡ повѣсть*, *нже въ йгкон'стѣн странѣ въ градѣ йгконн* *на многа лѣта* *въ нночѣстѣнѣ швразѣ пѡвенѣ бивѣ* 29r.

Всички тези особености на текста, характерни за южнославянските паметници, ни дават основания уверено да смятаме, че преводът е изготвен не само в българска книжовна среда, а дори по-точно, благодарение на многото негови черти, характерни за Търновската школа, търновският произходът на паметника изглежда най-вероятен.

Благодарение на приписката от виенския препис на *Диалозите*, която ни дава сведения за притежанието на препис от библиотеката на Зографския манастир, бихме могли да предположим, че съчинението *Диалози* е било популярно и на Света гора. На база езиковите особености на този превод, бихме могли да допуснем съвсем уверено, че преводът на това произведение е изготвен в Търново, а по-късно един от преписите попада и на Света гора, редом с всички останали произведения, които намират нов дом и съхранение в претърпялата изключителни загуби след опожаряването на кулата в Зографска света обител.

В периода на създаване на втория пълен превод на съчинението *Диалози*, процесите в Европа и европейската култура са доста бурни, но въпреки цялата тази динамика, наблюдавана и в наше време, процесите в книжнината са по-различни и въпреки настъпилите промени в книжовния език на XIV в., вследствие на установените норми, в някои аспекти на езика се забелязва известен консерватизъм, като целта на книжовникът е текстът не само да не бъде профаниран, но едновременно с това да бъде ясен и обогатен в редица случаи, в които биват предавани известни за преводача понятия, съхранени в тяхната смислена цялост. Разбира се, езикът стои близо до състоянието в което е създаден той от Кирил и Методий, като новата лексика не е пренебрегвана по никакъв начин, а дори в отделни части от текста тя служи за по-добро предаване на определени понятия. Впечатление прави техниката на превод, с която принципите и качества на превода се изразяват в разнообразието и точността на преведените понятия. За разлика от старобългарския превод във втория принципите на преводача да превежда точно, но не буквално подсказват, че преводът е освободен и показва на места независимост спрямо гръцкия текст, но никога не нарушава неговия смисъл и послание така, че текстът никога да не допусне грешно тълкувание. Това личи най-вече когато гръцкият текст се предава на един вече вече добре познат и обогатен книжовен славянски език. Тук е преодоляна трудната богословска задача, заложена пред преводача, по разнообразен начин да бъдат свободно предавани отвлечените понятия. От една страна словото в този текст е трябвало да бъде съхранено, като към него се приложат елементи от настоящето и едновременно с това настоящето да не бъде погълнато от миналото, а да го обогати и то свършено сполучливо чрез съвременния за тогава прочит, като е спазена задачата да се гледа и към бъдещето. По този начин преводът представя разкази, които в контекста на църковния живот, запазват своето място във вечността. Полезно е да се спомене, че този превод е бил изготвен ок. 900 г. след своя оригинал на латински, във време, когато събитията в Търново са били сходни с тези в Рим през VI в. Вероятно това е и една от причините да бъде преведено това съчинение. Можем да приемем, че в този превод се припознават събитията от времето на папа Григорий. Аз бих допуснал такъв мотив за превод на подобно произведение. Във време, в което в Българските земи през XIV в. са били застрашавани и от безмилостна чума, събития също сходни с тези в Рим., такъв поглед не би бил лишен от смисъл. Свидетели сме на едно произведение, което добавя още един поглед към живота,

чийто смисъл и задача е спасението на човешката душа. Съпреживяването и осмислянето на всички тези поучителни истории, поместени в четири книги, всички принадлежащи на друга епоха, ни дават ясно послание, че трудности винаги ще има и това не е проблем. Проблемът е в тяхното преодоляване. Едно такова произведение посочва пътя, по който трябва да се поеме, личностите, които биха дарува спокойствие и вяра в Бога в едни тежки времена, след които неизбежно настъпват промени. Докато в първия старобългарски превод на *Диалозите*, преводачът е предавал много внимателно смисъла така, че да бъдат избегнати каквито и да било различни тълкования; във втория превод се забелязва употреба на синонимни изрази и думи, чрез които да бъдат предадени послания в текста не по-малко разбираеми от първия превод, но едновременно с това стилистично по-точни, което показва и много по-доброто познание на славянски език. Това се доказва много добре чрез глосите, които на много места служат за по-точно предаване на дадени понятия от гръцкия текст. В този превод се усеща силно диалогичната връзка, представена не само между папа и дякон, но и между преводач и читател, дори още повече, съчинението *Диалози* всъщност представлява диалог между свети Григорий и неговия читател. Славянският книжовник от своя страна успява да предаде тази връзка, като чрез своя житейски и езиков опит, той умело предава послания в текста така, че те да попаднат на точно определеното от него място в разбиранията и представите на адресата, независимо от коя епоха е той. Всичко това свидетелства ясно за увереността на преводача, че всяко едно послание ще бъде добре разбрано и разтълкувано без каквито и да било съмнения. Всичко изброено дотук описва една преводаческа работа, която се приближава до книжовното съвършенство, представено ни в езика на XIV в. Без, разбира се, да бъде пренебрегван първият превод, който в едно евентуално сравнение между двата паметника би могъл да се приеме като модел, от който да бъде почерпен материал, служещ за сравнения и анализи с настоящето изследване.

Основна задача, въз основа на лексикалния материал, включен в това изследване, е да бъдат установени активните словообразователни модели, което би предоставило възможност за бъдеща изследователска работа при съпоставяне на представения тук материал с друг от този период. Също да бъдат разгледани общи старобългарски черти, както и да се отделят специфични за времето, стила на текста и на преводача лексеми, описващи по-подробно състоянието на среднобългарския език и важните за историята на

българския език културни реалии. Да бъдат представени гръцките съответствия, послужили за изготвянето на превода, които също биха представили една картина на специфичния преводачески подход при изготвянето на този паметник през Средновековието. Тази задача бе възможна, благодарение на изданието на К. Диди (Дидди 2001), в което гръцкият текст на произведението е представен паралелно със славянския. За съжаление за някои славянски лексеми, употребени в уводния текст, нямаше как да бъдат приложени гръцки съответствия, тъй като в уводната част, представяща житието на св. Григорий (ЖГ) отсъства гръцки текст. Друга особеност при представянето на гръцките съответствия е, че на места, в които отделна лексема не успява да обхване преведеното понятие е предадено словосъчетание или контекст, който да представи по-точно гръцкото предаване на смисъла и техниката на превод, който с една представена отделна лексикална единица или словосъчетание не би бил достатъчно прецизен. Също така гръцките съответствия не са нормализирани, а са оставени така, както са представени те в двуезичното издание Диди.

Научни приноси на дисертационния труд

1. Изследването върху втория пълен превод на *Диалозите* представлява първият цялостен анализ на лексиката в това съчинение. То предлага материал за бъдещи проучвания от страна на учени и специалисти в различни области на науката.
2. В дисертацията е ексерпиран основният лексикален материал от паметника, след което той е разгледан, описан, и структуриран по словообразователни форманти, като във всички лексико-семантични групи са изведени активните в тях афикси. Най-активни при съществителните имена са компоненти в компонент **-ниѐ**, с 371 съществителни имена. Второ място е заето от суфикс **-ѐство**, с който са образувани 64 съществителни имена. На трето място стои суфикс **-ниѐ**, участващ в образуването на 61 съществителни имена. Четвърти по употреба в паметника е словообразуващ компонент **-ѐникъ/ѐникъ**, служещ за мотивиране на 57 съществителни имена. Следващо място заема суфикс **-ница/-ѐница**, с който са мотивирани 42 съществителни имена. При прилагателните имена в паметника са представени от 590 лексеми, от които най-богата група е тази на суфикс **-ѐнъ**, представена

от 334 лексеми. Следващ суфикс е **-ьскъ** с 86 лексеми. Важно е да са спомене присъствието в паметника на прилагателни с наставка **-тельнъ**. При глаголите най-богата е групата на тези, образувани с компонент **съ-**. В нея са включени 153 глаголни формации. На второ място са глаголи, префиксирани с компонент **по-**, представени от 152 формации. Четвъртото място е заето от глаголи, префиксирани с компонент **о-**, представени от 123 глагола. На четвърто място е префикс **оу-** представен от 115 глагола. Следва компонент **изъ-** представен с 104 глагола. Наставка **-ова-** регистрира висока активност в паметника, като тя е представена в 62 глагола. Глаголите с наставка **-нж** са 42. 35 са глаголните формации с наставка **-ьствовати**.

3. След цялостното структуриране и обстойно разглеждане по групи, нерегистрираната лексика в старобългарските паметници бе отделена и описана.
4. Установени бяха гръцките съответствия на основния лексикален материал, като след това бяха прибавени и новобългарски съответствия.
5. Неславянската лексика и композитните образувания в паметника бяха изведени и групирани в отделни глави.
6. Идентифицирана и групирана бе рядката лексика в паметника, сравнена с речниците на Миклошич и Патриарх Евтимий;
7. Битовата лексика бе установена и групирана по множество тематични звена. Този паметник представлява истинско лексикално богатство за това поле на палеославистиката, което е слабо проучено. Рядко има паметници, предлагащи лексика, която да попълни толкова семантични полета. Паметникът предлага 552 лексеми свързани с бита, като 142 от тях или 26% не са познати на старобългарските паметници.
8. Дисертацията прибавя нов лексикален материал, който да бъде от полза на учени, занимаващи се с всички аспекти от развитието на българския книжовен език до днес и неговото състояние през различните епохи.

Библиография:

Андрейчин, Л. Д. 1942. Основна българска граматика. София.

Библия 1991. София. 1218.

Борисов, П. 2013. Мотивирани съществителни имена със значение на лица в първите две книги на ранния старобългарски превод на Римския патерик. – В: Старобългаристика. Год. 37. 2. София, 79-96.

Борисов, П. 2014. Лексиката на старобългарския превод на Диалозите на Григорий Велики (първа и втора книга) в съпоставка с лексиката на славянския превод на неговите Беседи върху Евангелието. Автореферат за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. СУ „Св. Климент Охридски. <http://digilib.nalis.bg/xmlui/handle/nls/22129/browse?gpp=20&sort_by=1&type=title&offset=40&etal=-1&order=ASC>.

Борисов, П. 2016. Мотивирани съществителни имена с абстрактно значение в първите две книги на ранния старобългарски превод на Римския патерик. – В: Старобългаристика. Год. 40. 3. София, 103-119.

Борисов, П. 2014. Към проучването на лексиката на Римския патерик. – В: Старобългаристика. Год. 38. 1. София, 77-95.

Бояджиев, А. 2014. Пътешествие в българската роднинска терминология. – В: Българска реч. XX. Кн. 1. София, 90-93.

Бояджиев, А. 2015. Тъзица. – В: Българска реч. Год. XXI. Кн. 4. София, 105-109.

Бояджиев, Р. 1996. Ранно западноевропейско монашество. София.

Велчева Б. 2010. Етимологичният речник и старобългарската лексика. – В: Съпоставително езикознание. XXXV. 1. София, 61.

Вендина Т. И. 2002. Средновековны человек в зеркале старославянского языка. Москва.

Вътов, В. 1980. Лингвистическа природа и речеви функции на звукоподражателните думи в българския език. – В: Език и литература. год. XXXV, Съюз на филолозите българисти. София, 84.

Ганева, Г. 2018. История на граматическите основи. София, 74-75.

Горский, А. В. и К. И. Новоструев 1964. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. Отд. 3: Книги богослужения. Ч. 1. Москва, 1869. репринт Wiesbaden.

Гошев, Ив. 1932. Облеклото на старобългарските монаси според византино-български извори от IX–XI в. – В: Известия на Народния етнографски музей. София.

Гудев, П. 1892. Български ръкописи в библиотеката на барон Zouche. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. 7. София, 159-223.

Давидов, А. 1996. Старобългарска лексикология. В. Търново.

Давыдова, С. А. 1990. Патериковые чтения в составе древнерусского Пролога. – В: ТОДРЛ.Т. 43. С., 263-281. Извлечено на 13.12.2021 от Православная Энциклопедия <https://www.pravenc.ru/>.

Дергачева, И. В. 1990. Становление повествовательных начал в древнерусской литературе XV-XVII вв. (на мат-ле Синодика). Мюнхен,. С. 74-76; Прил. 3. С., 145-147, № 52-63.

Топорков, А. Л., А. А. Турилов, 2002. Отреченное чтение в России XVII-XVIII вв. М., С., 55-56. Извлечено на 15.10.2021 от Православная Энциклопедия: <https://www.pravenc.ru/>.

Джурова, А. 1990. Томичов псалтир. Т. 1-2. София.

Джурова, А., Кр. Станчев и М. Япунджич. 1985. Опис на славянските ръкописи във Ватиканската библиотека. София.

Дидди Кр. 2001. Патерик Римский. Диалоги Григория Великаго в древнославянском переводе. Москва.

Димитрова, М. 2014. Средновековни молитви за родилки. София, 74.

Димитрова, М. 2014. Християнски празници на българите според средновековните ръкописи. – В: Език и литература. Бр. 1/2. София, 168-173.

Димитрова, М. В. 2011. Ягичев Златоуст: Средновековен български паметник със слова и поучения от началото на XIV век. С.

Добрев, Ив. 1982. Старобългарска граматика. Теория на основите. С., 143.

Добрев, Ив. 1982. Произход и значение на праславянското консонантно и дифтонгично склонение. София.

Епископ Николай и Архимандрит Серафим [2017]. Нашата вяра. Атон.

Ефимова, В.С. 2011. Наименования лиц в старославянском языке: Способы номинации и приоритеты выбора. Москва, 127-128.

Ефимова, В.С. 2016. Старославянская словообразовательная морфемика. Москва.

Живова, М. 2014. Папа Григорий I Великий (Двоеслов) в богослужебной и агиографической традиции. – В: Старобългарска литература. Бр. 49/50. София, 46-68.

Иванов, Я. 2020. Суфиксално мотивирани съществителни за лица в среднобългарския превод на Диалозите на свети Григорий Двоеслов. – В: Кирило-Методиевски четения 2019. София, 204-215.

Иванов, Я. 2021. За една част от прилагателните имена във втория превод на *Диалозите* на Св. Григорий Двоеслов. – В: Климентови четения за млади изследователи. София, 111-120.

Иванов, Я. 2021. Звукоподражателна лексика във втория (среднобългарски) превод на съчинението *Диалози*, дело на свети Григорий Двоеслов. – В: Климентови четения за млади изследователи. София, 105-110.

Иванов, Я. 2021. Лексеми, назоваващи и съпътстващи облеклото във втория превод на *Диалозите* на св. Григорий Двоеслов (на фона на старобългарските паметници). – В: Облеклото и езикът. София, 68-78.

Иванова, Кл. 2009. Житие св. Григория Великого (ВНГ 721) в славянской кириллической традиции. – В: Старобългаристика. 33. Кн. 2. София, 3-15.

Иванова, Кл. 1986. Патриарх Евтимий. София.

Кодов, Христо, Божидар Райков, Стефан Кожухаров 1985. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в света гора. София, 9-10.

Коцева, Ел. 1985. Евтимиев служебник : Соф. препис от 80-те г. на XIV в. София.

Кувев, К. 1981. Иван-Александровият сборник от 1348 г. С.

Кувев, К. 1979 Съдбата на старобългарските ръкописи през вековете. София, 188-189.

Лихачев, Н. 1905. Рукопись, принадлежавшая патриарху Феодосию Тырновскому. – В: ИОРЯС. Т. 10. Кн. 4. Москва, 312–3

Лукина, Г.Н. 1990. Предметно-бытовая лексика древнорусского языка. Москва.

Милтенев, Я. 2006. Диалозите на Псевдо-Кесарий в славянската ръкописна традиция. София.

Минчева, А. 1978. Традиционно-книжна норма и развой ни тенденции в синтаксиса на среднобългарския литературен език през XIV в. – В: Славянска филология. Т. 5. София, 243-255.

Минчева, А. 2001. Архаична употреба на думата *крѣстѣ* в старобългарския превод на Римския патерик. – В: Кирило-Методиевски студии. Кн. 14. София, 45-53.

Минчева, А., и др. 2000. Славянските преводи на Житието на Григорий Велики. – In: Abhandlungen zu den Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij. Kodikologische, miszellenologische und textologische Untersuchungen. Bd. 1. Freiburg, 187–208.

Мирчев, К. 2000. Историческа граматика на българския език. София, 175–179.

Мирчев, К. 2000. Старобългарски език. В. Търново, 101-114.

Мирчева Е. 2021. За една необикновена употреба на добре познатата лексема *хлъбъць* и нейните синоними в историята на старата българска книжнина. – В: Кирило-Методиевски четения 2020. Юбилеен сборник. София.

Младенов, Ст. 1979. История на българския език. София

Младенова, Д. 2006. Звездното небе над нас: Етнолингвистично изследване на балканските народни астрономи. София.

Мострова, Т. 2015. Словообразователни тенденции в развитието на българския книжовен език през Средновековието. – В: Кирило-Методиевски студии. Кн. 24. София.

Мусакова, Е. 2015. Писмо и писачи в българските ръкописи до края на XVII век. София.

Николова, Св. 1980. Патеричните разкази в българската средновековна литература. С.
Петков, П. 1993. Два превода на житието на Григорий Велики. – В: Старобългаристика. София, 27-35.

Петков, П. 2014. Славянските преводи на "Житие на св. Антоний Велики" от св. Атанасий Александрийски: – В: Трети международен конгрес по българистика. Кръгла маса "Кирилометодиевистика", С., 126-139.

Перчеклийски, Л. 2007. Имена за действия и за резултати от действия с наставка -ние в Марийското евангелие от X в. – В: Годишник на Филологическия факултет. Т. 5. Благоевград, 189-198.

Перчеклийски, Л. 2015. Словообразуване на народностите и жителските имена в Манасиевата хроника (ватикански препис) от XIV век. – В: Лингвистиката: История, предизвикателства, перспективи. Сборник в чест на 80-годишнината на професор д-р Иван Кочев. Благоевград,

Петков П. 2016. Суфиксалномотивирани съществителни с абстрактно значение в текста на Египетския патерик. – В: Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Петров, Ив. 2020. Праславянските основи: предистория и наследство. В. Търново.

Попова, Ив. 2004. Византия – Италия, аспекти на културните взаимоотношения през XIV – XV век. София, 5–6.

Райков, Б. и др. 1994. Каталог на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора. С., 37-38.

Радченко, К. 1898. Религиозно и литературно движение в България в епоху перед турецким завоеванием. Киев.

Сидоров, А. И. 1999. Жизнь и труды святителя Григория Великого. – В: Святитель Григорий Великий Двоеслов. Избранные творения. М. Извлечено на 15.10.2021 от Православная Энциклопедия: <https://www.pravenc.ru/>.

Славова, Т. 2017. Старобългарски език. София, 63.

Спасова, М. 2016. Производни съществителни със суфикс -išt(e) в търновската редакция на Стишния пролог. – В: Филологически проучвания на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Т. 35. В. Търново., 81-104.

Спространов, Е. 1902. Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир. С., 104-114.

Станчев, К. 1981. Неизвестные и малоизвестные болгарские рукописи в Париже. – В: Старобългаристика. 5. Кн. 3. София.

Сагатовский, В. Н. 1962. Чувственные основы понятия. – В: Вопросы философии. Кн. 1. Москва,.

Славянобългарска ръкописна традиция и карти в сбирките на Австрийската национална библиотека 1977. София.

Соболевский, А. И. 1903. Житие прп. Бенедикта Нурсийского по сербскому списку XIV в.– В: ИОРЯ. Т. 8. Кн. 2. С., 121-137.

Соболевский, А. И. 1905. Несколько редких молитв из русского сборника XIII в. – В: ИОРЯС. Т. 10. Кн. 4. С., 66-78.

Соболевский, А. И. 1910. Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии. СПб., 48-81.

Соколов, Ив. 1894. Состояние монашества в Византийской церкви с половины IX до начала XIII века. Казан, 842-1204. Дигитален вариант на: https://books.google.bg/books?id=SnBHAAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=bg&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

Сырку, П. 1890. Литургические труды патриарха Евтимия,. Вып., Спб., I–XVII и сл.

Тихова, М. 1987. Замяна на прабългарските думи в Римския патерик. – В: Годишник на НЦ за славяно-византийски проучвания “Акад. Ив. Дуйчев” към СУ “Свети Климент Охридски”. Т. 1. 259-311.

Тихова, М. 1987. Проблеми на текста на Римския патерик. – In: Die slavischen Sprachen. Bd. 12. Salzburg, 145-159.

Тихова, М. 2000. Римският патерик – като извор за историята на медицинските знания. – В: Monumenta Linguae Slavicae. Dialecti Veteris. Freiburg i. Br. (в съавторство с Е. Иванова).

Тихова, М. 1989. Проблеми на текста на Римския патерик [Хабилитационен труд]. София, 168 с.

Тихова, М. 1988. Лексикални успоредици в два превода на Римския патерик. – В: Юбилеен сборник “25 години ВТУ “Св. Кирил и Методий”. В. Търново.

Тихова, М. 1989. Към синтаксиса на Римския патерик. – В: Старобългаристика. Кн.8. София, 42–52.

Тихова, М. 1996. Християнска и владетелска лексика в Римския патерик. – В: Бог и цар в българската история. Пловдив, 45-52.

Тихова, М. 2001. Някои особености при лексикалния анализ на Римския патерик (по данни от ранния старобългарски превод). – В: Отговорността пред езика. Шумен, 13-24.

Тотманова, Ан. -М. 2012. Езикът на XIV в. и съставът на Палаузовия сборник. – В: Старобългаристика. XXXVI . 1. София, 24-37.

Тотоманова, Ан.-М. 2009. Проблеми на имената с -nt- основи в старобългарския език. – В: Из историята на българския език. Сборник статии. С., 124-130.

Тотоманова Ан.-М. Иван Добрев, Живка Икономова 1986. Старобългарски език за XII клас на НГДЕК „Константин Философ“. София.

Турилов, А. А. 2009. Старые заблуждения и новые „блохи“. – В: Вестник церковной истории. 13/14. М., 336.

Харалампиев, Ив. 1990. Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски. София.

Харалампиев, Ив. 1976. Качествените наречия на -o и -ѣ в книжовния български език до XIV–XV век. – В: Аспирантски сборник. Кн. 3, 2. Езикознание. В. Търново, 5–15.

Христова, Б. и др. 2009. Славянски ръкописи от български произход в Руската национална библиотека. Санкт-Петербург. С.

Христова-Шомова, И. 2016. Бог бе слово. София, 59-60.

Цейтлин, Р. М. 1986. Лексика древнобългарских рукописей X–XI вв. София.

Цейтлин, Р. М. 1977. Лексика Старославянского языка. Опыт анализа мотивированных слов по данным. Древнеболгарских рукописей X–XI вв. Москва.

Aitzetmüller, R. 1991. Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes. T. 12.). Freiburg i. Br.

Baronius, C. 1624. Baronius Annales ecclesiastici. Coloniae Agrippinae. T. 7-8. Извлечено на 03.10.2021 от Православная Энциклопедия: <https://www.pravenc.ru/>.

Birkfellner, G. 1979. Das Römische Paterikon: Stud. z. serbischen, bulgarischen und russischen Überlieferung d. «Dialoge» Gregors des Grossen mit einer Textedition. Bd. 1-2. W.

Birkfellner, G. 1975. Glagolitische und kyrillische Handschrift in Österreich. W.

Bláhová, E. 1992= Staroslovenský Život Benediktů. – In: Slavia. N. 4. 395-408.

Brodowska-Honowska, M. 1960. Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim. Kraków.

Cave G. 1740. Scriptorum ecclesiasticorum Historia litteraria. Oxf., 1740. Vol. 1. P. 543-546. Извлечено на 04.10.2021 от Православная Энциклопедия: <https://www.pravenc.ru/>. Диг.на: https://books.google.bg/books?id=Q5ZVAAAАсAAJ&printsec=frontcover&hl=en&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

Čertorickaja, T., H. Miklas 1994. Vorläufiger Katalog Kirchenslavischer Homilien d. beweglichen Jahreszyklus: Aus Handschr. d. 11.-16. Jh. vorwiegend ostslav. Provenienz. Opladen. Извлечено на 04.10.2021 от Православная Энциклопедия& <https://www.pravenc.ru/>.

Colgrave, B. 1985. Colgrave The Earliest Life of Gregory the Great. Camb.

Curzon, R. 1850. Visits to Monasteries in the Levant. London, 386.

Die Grossen Lesemenäen des Metropoliten Makarij 1997. T. XXXIX. Bd. 1. Freiburg I. Br.

Dufner, G. 1968. Die Dialoge Gregors des Grossen im Wandel der Zeiten und Sprachen. Padova, 38-210.

Du Pin, L. E. 1691. Nouvelle Bibliothèque des Auteurs ecclésiastiques. P. T. 5. P, 105-146. Извлечено на 03.10.2021 от Православная Энциклопедия <https://www.pravenc.ru/>.

Grigore cel Mare 2017. Dialoguri: Ediție bilingvă. Iași.

Jagić, V. 1898 Bericht über einen mittelbulgarischen Zlatoust des 13.-14. Jahrhunderts. – In: Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Classe. Abh. 4. W., 139.

Keipert, H. 1977. Die Adjektive auf -тельнъ. Wiesbaden, 30-31.

Maimbourg, [L.] 1686. Histoire du Pontificat de S. Grégoire le Grand. P. T. 1, 2. Извлечено на 03.10.2021 от Православная Энциклопедия <https://www.pravenc.ru/>.

Mareš, F. W. 1963. Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojeslova). Vol. 32. Praha, 417-451.

Mareš, F. W. 1972. Welches griechische Paterikon wurde in IX Jh. ins Slavische übersetzt?. W. 205-221.

Mareš, F. W. 1974. S. Gregorii Magni Dialogorum libri IV – die „Bücher des Vaters“ der Vita Methodii. Zagreb, 17-39.

Mareš, F. W. 1979. An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin. Münch, 150-162.

Markus R. A. 1997. Gregory the Great and His World. Camb.

Neander, J. A. W. 1863. Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche. Bd. 2. Gotha. Извлечено на 04.10.2021 от Православная Энциклопедия <https://www.pravenc.ru/>.

Reinchart, J. 1985. Die „Dialoge“ Gregors des Großen in der kirchenslavischen Literatur. – In: Österreichische Osthefte. 27/2, 231-249.

Reinchart, J. 1980. Methodisches zu den lexikalischen Bohemismen in Tschechisch-Kirchenslavischen am Beispiel der Homilien Gregors des Grossen. – In: Wiener slavist. Jb. Bd. 26. S. 46-102.

Sainte Marthe, D. de. 1697. Histoire de S. Grégoire le Grand. Rouen. Извлечено на 04.10.2021 от Православная Энциклопедия <https://www.pravenc.ru/>.

Ślawski Fr. 1974. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. – In: Słownik prasłowiański. T. 1. A–B. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Oudin, C. 1722. Commentarius de scriptoribus Ecclesiae antiquis illorumque scriptis. T. 1. Fr./M. Извлечено на 04.10.2021 от Православная Энциклопедия: <https://www.pravenc.ru/>.

Vaillant, A. 1974. Grammaire compare des langues slaves. T. 4. La formation des noms. Paris.

Vaillant, A. 1948. Manuel du vieux slave. T. 1. Paris.

Waltzing J. P. 1903. *M. Minucii Felicis Octavius*. P. Louvain, 5-51. Диг.: <https://archive.org/details/p1octaviusdemmin03minu/page/n15/mode/2up>.

Zashev, E. 2015. *Lavrentiy's Miscellany/Tsar Ivan Alexandăr's Miscellany of 1348: Phototype Edition*. Sofia.

Die Regel des hl. Benedikt 1914. – In: *Des Sulpicius Severus Schriften über den hl. Martinus. Des heiligen Vinzenz von Lerin Commonitorium. Des heiligen Benediktus Mönchsregel*. (Bibliothek der Kirchenväter, 1. Reihe, Band 20) Kempten; München. Дигитален формат.: <https://bkv.unifr.ch/de/works/65/versions/78>

Публикации по темата на дисертационния труд

Иванов, Я. 2020. Суфиксално мотивирани съществителни за лица в среднобългарския превод на Диалозите на свети Григорий Двоеслов. – В: Кирило-Методиевски четения 2019. София, 204-215.

Иванов, Я. 2021. За една част от прилагателните имена във втория превод на *Диалозите* на Св. Григорий Двоеслов. – В: Климентови четения за млади изследователи. София, 111-120.

Иванов, Я. 2021. Звукоподражателна лексика във втория (среднобългарски) превод на съчинението *Диалози*, дело на свети Григорий Двоеслов. – В: Климентови четения за млади изследователи. София, 105-110.

Иванов, Я. 2021. Лексеми, назоваващи и съпътстващи облеклото във втория превод на *Диалозите* на св. Григорий Двоеслов (на фона на старобългарските паметници). – В: Облеклото и езикът. София, 68-78.